

ОСНИВАЊЕ АРХИЕПИСКОПИЈЕ У ГРАДУ IUSTINIANA PRIMA 535. ГОДИНЕ ПОСЛЕ ХРИСТА¹

Концем IV столећа после Хр. источни Илирик (*Illyricum orientale*)² био је по свој прилици самостална црквена област, као што се може закључити из вести црквеног историка Теодорита³, према којој је цар Теодосије Велики (379–395) позвао западне епископе да, по примеру епископата у дијецезама *Oriens, Asia, Pontus* и *Illyricum*, признају Флавијана за епископа Антиохије. У прилог овом мишљењу говори и експонирани положај солунског епископа Ахолија, те његов специјални однос према цару Теодосију Великом, који је прве године своје владе резидирао у Солуну. Ово место код Теодорита претпоставља да је источни Илирик као целина, као самостална црквена јединица, независно од осталих у истом контексту споменутих цркава, дакле у властитом канонском делокругу донео одлуку у реченом предмету, те да је, према томе солунски епископ у то време морао имати исти црквеноправни положај као и оне црквене области у којима налазимо већ изграђено врховномитрополитско или архиепископско или патријарашко устројство, наиме у дијецезама *Oriens, Asia, Pontus Thracia* са центрима Антиохија, Ефес, Кесарија и Ираклија. Врховномитрополитска (ег-

¹ *Гласник Скојског научног друштва*, I, 1925, 113-134.

² У погледу политичке, привредне и културне историје Илирика, ср. Th. Mommsen, *Römische Geschichte V*⁴, Berlin 1894 pag. 178 sqq; Jul. Jung, *Römer und Romanen in den Donauländern*². Innsbruck 1887; Jul. Jung, *Die romanischen Landschaften des römischen Reiches*, Innsbruck 1881; A. J. Evans, *Antiquarian researches in Illyricum I–IV*, Westminster, 1883/5; Vulić, *Illyricum* у *Pauly–Wissowas Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft XVII*, 1085 sqq; Ст. Станојевић, *Византија и Срби I*, Нови Сад 1903. За историју црквених прилика у Илирику до конца IV столећа ср. A. Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten II*³, Berlin 1915, pag. 237 sqq; L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise I*⁶, Paris 1911, pag. 259 sqq, II⁵, 1911, pag. 224 sq, 283 sqq; S. Vailhé, *Annexion de l'Illyricum au patriarcat oecuménique* у *Echos d'Orient* 14 (1911) pag. 26; O. Tafraли, *Thessalonique des origines* у XIV-e siècle, Paris 1919; J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris 1918.

³ Theodor. hist. eccl. I. V 23, 3–12 (Die griech. christl. Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte, Theodoret Kirchengeschichte hrsg. von L. Parmentier, Leipzig 1911, pag. 323): καὶ τὸ Ἰλλυρικὸν δὲ ἅπαν ἐκεῖνον (sc. Φλαδιανὸν) οἶδε τῶν κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἐπισκόπων ἡγούμενον.

зархална) власт пак инклюдирала је јурисдикцију над митрополитима односне дијецезе и имала је овај правни круг: 1) право издавања за све провинције (епархије) дијецезалног подручја обвезних одредаба у погледу црквене дисциплине; 2) право сазива подручних митрополита и епископа у дијецезални синод, према којима врховни митрополит представља компетентну јудицијелну инстанцију (надлежан виши судски форум), и 3) право суделовања при акту избора и посвећења митрополита. Ове велике црквене области развиле су се у наслону на грађанско-политичку администрацију римске државе, а као основа служила им је Диоклецијанова подела римске империје у дијецезе. Егзархати се у главном поклапају са територијама грађанских дијецеза, и њихов постанак био је, поред споменуте околности, условљен и централним положајем, као и културним значајем које су напред споменути градови у оквиру односних дијецеза заузимали. На Западу се како митрополитско тако и врховномитрополитско устројство много спорије развило него на Истоку, а последње је остало ограничено на Рим и Картагину, који су у току развитка дошли до сличног положаја у оквиру црквене организације као и градови на Истоку.⁴

Међу најинтересантнија питања раније црквене историје спада питање односа између источног Илирика и римске столице.⁵ О овим односима у време непосредно пре папе Дамаса I (366–384) немамо никаквих података. Сам источни Илирик је, како по свом географском положају тако и по својој етничкој структури, у другој половини IV столећа био можда још мање изложен утицају римске цркве него Африка. На самосталан развитак цркве у источном Илирику знатно је утицало што је Илирик од средине IV столећа, изузев период владе царева Јулијана и Валентинијана до постављања Теодосија за Аугуста (361–379), био самостална префектура са главним градом Солуном, који је по својој привредној и културној важности и значају, знатно превазилазио све остале градове ове административне области. Исходна тачка за стварање посебне црквене области у Илирику и средиште те области могла је бити једино црква у Солуну, јер је она, с једне стране, због свог апостолског порекла уживала нарочити углед међу

⁴ О развитуку врховномитрополитске (егзархалне, патријарашке) власти ср. A. Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*³, Leipzig 1915, II pag. 127 sqq, 163 sqq i 259 sq.; K. Luebeck, *Reichseinteilung und kirchliche Hierarchie des Orients*, Münster 1901; П. В. Гидуляновъ, *Восточные патриархи*, Ярославль 1908.

⁵ Види приказ ових односа у L. Duchesne. *L' Illyricum ecclésiastique у делу истор писца Autonomies ecclésiastiques. Eglises séparées*². Paris 1905, pag. 229 sqq; Је-порскій, *Исторія Θεσσαλονικскаго егзархата*, С. Петербургъ 1901; Vailhé op. cit.; Tafrali op. cit.; J. Zeiller op. cit. pag. 369 sqq; Αιμ. Πυτέρκοδιτς, *Τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὰ ἐπ' αὐτὸν δίκαια τῶν ἐκκλησιῶν Ῥώμης καὶ Κπόλεως, Αθήναι* 1919 (Diss); Fr. Streichhan, *Die Anfänge des Vikariates von Thessalonich*. Ztschr. der. Sav. Stift. für Rechtsgeschichte 43 (Kan. Abt. 12), 1922. pag. 330 sqq.

осталим црквама, а с друге стране, њен значај био је условљен положајем Солуна као главног града, трговачког и културног средишта префектуре Илирика. У доба другог васељенског сабора (381) Илирик још није спадао у сферу римске цркве, што се може видети из учешћа солунског епископа Ахолија на овом сабору, који је по свом саставу имао оријенталан карактер.

За историју цркве у Илирику после другог васељенског сабора имамо слабо података, те је због тога немогуће дати потпуну и iscrпну слику тадањих црквених прилика, али се ипак могу подвући главне линије црквеног развитка. Најобилнију и најважнију грађу садржи кореспонденција римских папа са солунским епископом и илирским епископатом, која почиње са папом Дамасом I, а завршује се са папом Гргуром I Великим (366–604). Ову кореспонденцију публикувао је Petrus Constant, *Epistolae Romanorum Pontificum et quae ad eos scriptae sunt*. Parisiis 1721.

У време папе Дамаса I (366–384) римска црква не показује још никакве тенденције да област илирске префектуре доведе под јурисдикцију римске столице. Одговор папе Дамаса I на представку солунског епископа Ахолија и епископа провинције Македоније садржи признање врховномитрополитске јурисдикције Ахолија у области Илирика и важности његова положаја у црквеној политици цара Теодосија Великог на Истоку. Папа Дамас I у истом документу замолио је солунског епископа Ахолија, као себи по положају равна црквена представника, да енергично иступи према црквеним нередима и распрама у Цариграду, и то у духу и смислу римске црквене политике.

Влада Дамасова наследника, папе Сириција (384–399), обележава значајну промену у политици римске цркве, која сада у погледу истицања свог примата иступа са више плана, система и консеквентности.⁶ Сириције је и у Илирику почео истицати примацијални положај римског епископа и, у вези с унутарњим црквеним трзавицама, активно се умешао у унутарње ствари илирске цркве. Папа, додуше, у спору, који је настао између солунског епископа као врховног митрополита и подручних епископа, није учинио никакав акт, који би имао за последицу конституисање папског примата над Илириком, него је једино досудио солунском епископу једно право, које су унутарње прилике категорично изискивале, а које претпоставља да се солунски епископ већ налази у поседу врховномитрополитске (егзархалне, патријаршке) јурисдикције. Папа Сириције је, наиме у споменутом спору донео одлуку да се убудуће посвећења епископа не могу обављати без претходне саизволе солунског епископа као врховног митрополита (егзарха); папа дакле, право посвећења епископа ограничава на егзарха, који га може вршити било непосредно било путем делегације. Солунски епископ дошао је

⁶ Ср. Handbuch der Kirchengeschichte hrsg. von G. Krüger I (Altertum), Tübingen 1911, pag. 165 sqq.

до новог, важног права, али не путем природног, унутарњег развитака, него пренашањем специјалних пуномоћи од стране римскога папе. Јер у смислу одредбе кан. 6. првог васељенског сабора (325), врховни митрополити (егзарси) нису имали право да посвећују све епископе своје дијецезе, него само подручне митрополите и епископе своје имедијатне митрополитске области. Једино александријски, а може бити и римски епископ, који је према стилизацији кан. 6. првог васељенског сабора имао јурисдикцију аналогну оној александријског епископа, имали су већ у IV столећу право посвећења епископа у свим провинцијама (епархијама) своје црквене области. Посланица папе Сириција претпоставља већ егзистенцију егзархалне власти, а сврха папске политике била је да што јачим ограничењем митрополитске власти и проширењем права хиротоније солунског епископа на све илirsке епископе спроведе још чвршћу организацију цркве у Илирику у централистичком правцу. Наравно да су врховни митрополити, а исто тако и папа, морали водити рачуна и о правима која су митрополитима била загарантована одредбом кан. 4. првог васељенског сабора, нарочито о праву конфирмације и хиротоније подручних епископа. Као образац за кооперацију између врховног митрополита и подручних митрополита при конфирмацији и хиротонији епископа могло је послужити правно стање у египатској цркви, где је био у крепости кан. 6. првог васељенског сабора, који је, потврђујући александријском епископу његове привилегије, кодификовао постојећи правни обичај да исти суделује при постављању и хиротонији епископа ван његове митрополије, дакле у митрополијама у Либији, Пентаполису и Тебајиди; у самој пракси ово се право спроводило на начин који не тангира правну снагу споменутог 4. канона. Специјални црквеноправни положај Илирика, нарочито близина јаког црквеног центра у главном граду империје, те опасност, да ће цариградска црква потиснути ауторитет римске цркве у Илирику и Илирик у црквенополитичком огледу апсорбирати, императивно су захтевали да се егзархална јурисдикција солунског епископа прошири правом суделовања при посвећењу свих епископа у Илирику и тако егзарху омогући вршење непосредног утицаја и у областима подручних му митрополита, а поглавито у сврху спречавања гравитационих тенденција према Цариграду и цариградских аспирација на Илирик. Наиме, положај солунског епископа као егзарха пре поделења овог новог права није био ни близу онако чврст и сигуран као свемоћни положај александријског епископа у Египту, према коме евентуални отпор подручног епископата није имао никаква изгледа на успех.⁷

Проширење јурисдикције солунског епископа изазвало је незадовољство у кругу илirsког епископата. Ово нерасположење било је појачано околношћу, што је ова иновација у црквеноправном поретку у илirsкој цркви потекла од римске столице, и илirsки епископи

⁷ Ср. Streichhan, op. cit. pag. 346 sqq.

имали су наде да ће у својој опозицији и отпору против новоствореног стања наићи на потребно разумевање и ефективну потпору код цариградског патријарха. Папа Сириције је истовремено са подељењем новог права солунском епископу, које се надовезивало на његова егзархална права, која је исти епископ *iure proprio* вршио, дао солунском епископу прилике и могућности да досадање право подручних митрополита при хиротонији њихових суфрагана узима у обзир и штеди, те је додао клаузулу да солунски епископ или сам посвећује оне које након обављеног изборног акта сматра да су достојни епископског чина, или да другог било митрополита било епископа писменом саизволом и делегацијом овласти да може предузети избор и хиротонију. Солунски епископ давао је овлаштења обично митрополиту, на чијем се територију налазила катедра новоизабраног епископа. И поред споменуте клаузуле у папској диспозицији, која је до извесне границе требало да представља неку гаранцију против самовољних аката солунског епископа, солунски епископ наишао је после публикације ове папске одлуке на јак отпор својих епископа, који су се сада ради решења у спорним и сумњивим предметима почели обраћати цариградском епископу.

Од 395. године, наиме источни Илирик припадао је у политичком погледу трајно Цариграду, те је према тада на Истоку владајућем црквеноправном схватању прешао из сфере западноримске цркве у сферу утицаја источноримске (цариградске) цркве. Наравно да је цариградском епископу сваки унутарњи спор у илирској цркви давао жељена повода да се меша у унутарње прилике илирске цркве. Циљ политике папе Сириција није био да Илирик доведе у фактичну зависност од римске столице, него да егзархалну јурисдикцију солунског епископа, коју је овај већ раније имао, подељењем нових права прошири и појача те тако оснаже њен став против анексионистичких тенденција које је цариградски епископ од краја IV столећа имао према Илирику. Римска столица није могла остати индиферентна према дефинитивном одвојењу Илирика од Запада и утеловљењу источној половини империје, које је представљало иминентну опасност да Илирик дође и у црквену сферу Цариграда. Папа Сириције још није имао план за оснивање папске јурисдикције над Илириком и стварање солунског викаријата као свог органа за вршење исте јурисдикције; он је једино настојао да очува престиж римске столице на Балканском полуострву, који је био угрожен политичким актом од 395. године.

У борби, коју су епископи дијецеза Египта и Оријента водили против цариградског епископа Јована Златоустог (398–404), илирски епископат је, као и Рим, ступио одлучно на страну Златоустог.⁸

⁸ Ср. Theodoret *hist. eccl.* I. V-4, 10 (= Die griech. christl. Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderten. Theodoret Kirchengeschichte hrsg. von L. Parmentier, Leipzig 1911, pag. 336).

Папа Инокентије I (401–417), наследник Сирицијев, није сма-трао права и пуномоћи, које је Сириције поделио солунском епископу Аницију, довољним средством за осигурање врховномитрополитског положаја солунског епископа према агресивним тенденцијама цариградске цркве. Инокентије I био је мишљења да се сва јурисдикциона власт солунског епископа, дакле и његова врховномитрополитска компетенција, може само тако заштитити и подупрти, ако се сва јурисдикција његова схвати као оригинална јурисдикција римског папе, коју солунски епископ тек специјалном делегацијом од стране папе добија. Тако се догодило да је Инокентије I већ у првој својој посланици,⁹ упућеној епископу солунском Анизију, одмах после свог ступања на владу, поред делегације специјалног од папе Сириција солунском епископу већ подељеног права, уједно потврдио и сва егзархална права солунског епископа и означио их као делегирани делокруг римског папе. Ипак су цариградски епископи од времена папе Инокентија виндицирали себи право да фунгирају као апелациона инстанција за Илирик у решавању сумњивих и спорних случајева. Ово правно становиште цариградског епископа нашло је касније легална израза у едикту цара Теодосија II од 421. г. (Cod. Theod. XVI 2.1.6 Cod Iust. I 2). Овај је едикт имао правно упориште у тада на истоку владајућем схватању о потреби наслањања црквеног устројства на државно и поклапања црквених граница са државним границама. Угрожаваће егзархалних права солунског епископа, изазвано новим едиктом, било је идентично с отуђењем илирске цркве од римске столице. Тога ради папа Инокентије I је поверио Руфу, који је 412 год. наследио Анисија на солунској катедри, све старање и право одлучивања у свим спорним стварима у провинцијама Achaia, Epirus vetus, Epirus nova, Creta, Dacia mediterranea, Dacia ripensis, Moesia, Dardania и Praevalitana – Macedonia и Macedonia salutaris чиниле су имедијатну митрополитску област солунског епископа – тј. врховну власт над митрополитима свих провинција у Илирику.¹⁰ Од сада солунски епископ своја врховномитрополитска права није више вршио на основу своје егзархалне власти него као стални, од Рима постављени и Рим заступајући компетентни јурисдикциони орган. На Истоку владајући принцип коинциденције црквеног и грађанског устројства дошао је овде у сукоб са римском и западном територијом апостолског порекла великих црквених средишта, и у конкретном случају источни принцип претрпео је пораз, јер римски епископ није хтео признати црквени значај Цариграда и његова епископа, који се није темељио на апостолском пореклу. Солунски епископ налазио се пред алтернативом: или да свој егзархални положај у Илирику изгуби у корист цариградског епископа или да

⁹ Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Florentiae 1753 sqq. VIII, 751.

¹⁰ Ср. Лепорскій, *op. cit.* pag. 64 sqq.; Streichhan, *op. cit.* pag. 351.

пристане да му се исти положај осигура у облику делегиране егзархалне јурисдикције римског епископа над Илириком. Епископи Анисије и Руф примили су мирно и без протеста ову промену у црквеноправном односу солунског епископа према римском папи. Солунски епископ успео је да свој положај, иако у модификованој црквеноправној форми, одржи, а Риму је пошло за руком да спречи прикључење Илирика Цариграду у црквеном погледу.

Папа Инокентије I је прецизно нормирао права и дужности викара Руфа.¹¹ У смислу ових одредаба, илирски епископи нису могли подносити своје петиције и грамавина римској столици без знања и са мимоилажењем викара. Ова одредба гарантује солунском епископу знатан део његове врховномитрополитске јурисдикције, и према томе, у великој мери његову фактичну самосталност од Рима. Највишу апелациону инстанцију за Илирик представља римска столица, али Инокентије I препушта солунском епископу да у конкретним случајевима сам одлучује, које ће од поднесених апелација даље спровести врховној апелационој инстанцији у Рим. Врховни судски форум за илирску цркву у нормалним приликама остаје и надаље солунски епископ, те у том погледу остаје на снази старо правно стање. Резервација Рима у погледу доношења одлуке у нарочито важним црквеним стварима (*causae maiores*) потпуно одговара правном становишту које је Инокентије I заступао и према црквама у провинцијама западног дела римске империје. Међу специјална права солунског епископа спада и право одржавања синода у областима потчињених митрополита, аналогно праву врховних митрополита, који су у погледу више црквене јурисдикције стајали на истом ступњу као и антиохијски епископ. Положај митрополита пак био је толико јак да је и Инокентије I, у споменутој својој посланици, морао нагласити да се њихова права не могу игнорисати и вређати, него их викар има респектовати. Делокруг викара још прецизније одређује посланица папе Инокентија I од 7. јула 415, у којој признаје неприкосновеност права митрополита у њиховој митрополитској области и опредељује права викара у односу према митрополитима на овај начин: 1) викар је посредна инстанција у свим односима између илирских епископа и римског папе; 2) викар по личном нахођењу позива епископа у синод и руководи расправама синода; 3) викар има право надзора и право судске власти, те пресуђује ствари или сам или у споразуму са подручним епископатом, или их доставља римској столици на донашање надлежне одлуке. У постављању Руфа за викара римског епископа над црквом Илирика правно је формулисано становиште римске столице да Илирик потпада под јурисдикцију Рима, чији је патријархат, по теорији Инокентије I, био универзалне природе тј. није био територијално ограничен као александријски, антиохиј-

¹¹ Streichhan, op. cit. pag. 352 sqq.

ски, јерусалимски и цариградски, него се простирао на целу хришћанску цркву. Главни циљ Инокентијеве политике према Илирику био је да спроведе непосредно потчињење ове црквене области Риму. Ово правно становиште нарочито је управљено против аспирација Цариграда, јер искључује интермедијарну улогу цариградског епископа. Установом викаријата створена је тесна веза између римске столице и цркве у Илирику, која је у тадашњим приликама најбоље одговарала интересима оба фактора, која су у одлучној тачки по питању односа према Цариграду потпуно конгруирала. Овим актом црква у Илирику била је осигурана према експанзивним тенденцијама цариградског епископа. Према Риму пак положај солунског епископа није претрпео никаква уштрба, пошто потчињени илирски епископи нису могли са мимоилажењем и без знања викара слати своје апелације непосредно у Рим; сам солунски епископ у својству егзарха и викара могао је оне ствари, које би нашао за потребно, спроводити римској столици ради доношења коначне одлуке.

Покушај Рима да путем викаријата потчини Илирик наишао је на отпор илирских епископа, који су били против таквог појачања положаја солунског епископа. Ово нерасположење илирског епископата покушао је цариградски епископ Атик (405–425) да искористи у сврху проширења своје власти на Илирик. Папа Бонифације I (418–422), наследник папе Инокентија I, имао је да прибави важности ауторитету римске столице према отпору појединих илирских епископа, који су нашли наслона у Цариграду, и то у отвореном конфликту, који је тада први пут избио између Рима и Цариграда због утицајне сфере у Илирику. Папа је у свом настојању за одржање римског утицаја у Илирику био упућен само на потпору врховног митрополита, и од његова држања зависио је интензитет римског утицаја. По теорији Бонифација I права римског викара у Илирику почивају на пренесеној од римског епископа јурисдикционој власти над свим црквама у дотичној области. Бонифације I је наново потврдио епископу Руфу викаријат, али је при преносу викарских пуномоћи извео извесне измене и ограничења у делегираној јурисдикцији. Док је Инокентије I оставио викару на вољу да по свом нахођењу конкретне случајеве спроводи у Рим на надлежно решавање, папа Бонифације I статуирао је за одређен круг случајева стриктну дужност подношења извештаја у Рим.¹² Бонифације I је осим тога право викара, да сазива и одржава синоде у свим епархијама, трансформисао у забрану, да се без знања солунског епископа не може и не сме у Илирику никакав синод одржати. Бонифације I је викаријат солунски, супротно својим претходницима који су га сматрали мером изванредне природе, сматрао редовном и сталном установом, и сходно том правном становишту, Бонифације I је не само

¹² Streichhan, *op. cit.* pag. 356 sqq.

примао и непосредно поднесене му апелације, него је, штавише сам позвао тесалске епископе, да евентуалне своје жалбе против поступака солунског епископа подносе непосредно римској столици.¹³ Бонифације I је морао учинити ову концесију да би задржао тесалске епископе од прикључења Цариграду. У пракси пак Бонифације је извиђај у таквим случајевима редовно поверавао викару, који их је затим *synodali ter* решавао након обављених извида на темељу папског овлашћења.

Према прописима о путу инстанција, које је папа Инокентије I издао, римски епископ није могао директно интервенисати у унутарње ствари илирске цркве. Случај Перигена од Коринта (транслација са незнатне епископске катедре на угледну коринтску митрополију), у ком је римски папа сам донео одлуку, дао је цариградском епископу (патријарху) повода да исходи горепоменути царски едикт од 421. год., који решавање спорних питања и случајева илирске цркве у највишој инстанцији преноси на цариградског патријарха. Ово је уједно први конкретан покушај политике цариградског патријарха да ограничи утицајну сферу Рима у једном важном и пространом делу државе. Евентуални успех цариградског патријарха био би од штетних последица не само по углед римске столице на Истоку, него би могао угрозити папу и у фактичном вршењу патријарашке јурисдикције на западу.

Западноримски цар Хонорије (395–423), на молбу папе Бонифација I интервенисао је¹⁴ поводом овог едикта у Цариграду, те је цар Теодосије II (408–451) управио префекту Илирика едикт с упутством, да обустави спровађање едикта како не би била повређена права римске столице. Неизвесно је, но свакако неверојатно, да је, после ове кореспонденције између царева, икада била донесена каква легислативна мера у ствари стављања ван снаге споменутог едикта, пошто исти едикт налазимо инкорпориран како у *Codex Theodosianus* (XVI 2, 4, 5.) тако и у *Codex Justinianus* (I 2, 6).

Ситуација у илирској цркви остала је, упркос обећањима цара Теодосија II и за папе Целестина I (422–430) исто тако затегнута као и за владе његова претходника Бонифиција I. Илирски епископат ни сада није показивао прописани канонски респект према солунском епископу, те је папа Целестин I био приморан да упуту озбиљну опомену илирским епископима у погледу њихова односа према викару. Целестин I, приликом потврде и правне циркумскрипције викаријата, обновио је радицију наслеђену од двају претходника и кретао се потпуно путевима њихове политике према Илирику. Викаријат солунског епископа Руфа и за владе Целестина I био је црквенополитичка мера диктирана специјалним црквеним приликама у Илирику, а сврха јој је

¹³ Streichhan, *op. cit.* pag. 359.

¹⁴ Лепорский, *op. cit.* pag. 87 sqq; Streichhan, *op. cit.* pag. 359 sqq.

била да подупре власт солунског епископа насупрот анексионистичким тенденцијама цариградског патријарха.¹⁵

За владе Целестинова наследника папе Сикста III (432–440) викаријат је и надаље постојао у оној форми како га је Сикст III затекао. Сикст III се енергично заузимао да се права викара неокрњено очувају како према цариградском патријарху Проклу, тако и према илирским епископима и митрополитима.

Патријарх Прокло (434–447), наиме не обзирајући се на egzистенцију римског викаријата за Илирик, почео се путем синодалних закључака мешати у црквене послове Илирика. Намера му је била да таквим поступцима створи подлогу за проширење своје патријарашке власти на Илирик, као што су раније већ то били учинили његови претходници у погледу дијецеза Тракије, Азије и Понта. Но у Илирику Прокло је претрпео неуспех, поглавито настојањем Сикста III, који је гледао да доведе у склад интересе викара и подручног епископата те тако елиминше спорове, који су могли дати цариградском патријарху повода за ингеренцију. Сикст III је стао у одбрану права солунског викара према експанзивним тежњама Цариграда, те је у својој посланици од 18. децембра 437. г. упућеној патријарху Проклу,¹⁶ прецизирао становиште римске цркве. Упозорио је Прокла да буде обазрив према интригантима, који стварају у цркви смутње и раздоре желећи тако доћи до личних користи, и замолио га да у будуће не прима илирске епископе који долазе у Цариград без грамате (*ἐπιστολαὶ συστατικαὶ*, *litterae formatae*) солунског епископа, пошто се имају сматрати нарушитељима каноана. Немамо никаквих информација гледе тога да ли је Прокло уважио становиште римске цркве, но вероватно је да је то учинио с обзиром на доста неповољан положај у коме се налазио цариградски патријархат због коалиције Рима и Александрије. Ако је Прокло уважио захтев римскога папе у погледу примања илирских епископа, била је искључена могућност мешања цариградског патријарха у илирске ствари, уз претпоставку, наравно, да би сви илирски епископи стриктно респектовали ауторитет солунског викара. Тога ради Сикст III је у посланици својој од илирских епископа захтевао послушност према викару а уједно је регулисао однос илирских митрополита према викару сходно егзархалним правима солунског епископа.¹⁷

После смрти солунског викара Руфа коринтски митрополит Периген оспоравао је врховномитрополитска права солунског епископа. Перигенове тежње за црквенополитичком самосталношћу није тешко схватити, кад се узме у обзир да је он био најугледнији и најмоћнији

¹⁵ Streichhan, op. cit. pag. 365 sq.

¹⁶ Mansi, op. cit. VIII col. 762.

¹⁷ Лепорскић, op. cit. pag. 113 sqq.; Zeiller, op. cit. pag. 371 sq.; Streichhan, op. cit. pag. 366 sqq.

епископ у Илирику после солунског; углед коринтске катедре био је велики због њеног апостолског порекла. Периген се хтео не само еманциповати од викаријалне јурисдикције солунског епископа, него је тежио да сам дође до исте јурисдикције. Папа Сикст III се енергично заузео за интегритет егзархалних, викаријалних права солунског епископа, те је спор између солунског епископа Анастасија, Руфова наследника, и Перигена одлуком папских легата решен у корист Солуна. Папа је Анастасију признао право сазивања синода и председавања на истим, али не и право да викар у свом делокругу решава најважније ствари и да не подноси релације у Рим.¹⁸

Још за папе Сикста III почео је процес опадања и слабљења егзархалне власти солунског епископа. Нарочито епископ солунски Анастасије није био погодна личност за тај положај, те је ова околност штетно утицала на положај солунског епископа.

После Сикстове смрти изгледа да су неки илирски епископи хтели ову прилику искористити за остварење својих еманципационих тенденција. Тога ради обратио се солунски епископ Анастасије Сикстовом наследнику папи Леону I (440–461) с тужбом против илирских епископа због повреде права солунског викара. Папа је, тим поводом, упутио две посланице: једну Анастасију, којом потврђује викару права подељена му од стране ранијих папа, а другу свим епископима у Илирику.¹⁹ Треба нарочито истаћи да се доласком у службу папе Леона I догодила значајна промена у правном односу римске столице према солунском епископу. Док су раније папе одмах приликом ступања на престо преносили на солунског епископа викаријалне функције папа, Леон I учинио је овај акт тек након истека три четврт године, и то не спонтано, него на молбу солунског епископа Анастасија. Анастасија су на овај корак нагнале унутарње прилике у илирској цркви. У илирском епископату, наиме узела је била маха недисциплинованост, а опомене и прекори викара остајали су без резултата. Епископи нису хтели долазити на синод, који је Анастасије сазивао, а митрополити су посвећивали своје суфрагане без претходног знања и саизволе солунског егзарха. У пракси су, дакле била стављена ван снаге темељна права егзарха, те је постојала озбиљна опасност да врховномитрополитска јурисдикција у Илирику потпуно ишчезне. Анастасијев корак био је природна последица постојећег односа између Рима и Солуна; Рим, који је још од конца IV столећа иступао у заштиту егзархалних права солунског епископа, могао је једини доћи у обзир као највиша инстанција у спорним питањима између солунског егзарха–викара и илирског епископата. После овог акта папе Леона I солунски епископ Анастасије своју егзархалну власт, – коју је у времену између смрти

¹⁸ Streichhan, op. cit. pag. 368 sq.

¹⁹ Mansi, op. cit. V col. 1231 и 1233 sq, VI. col. 767 sq. и 769 sq.

Сикста III и споменутог акта Леона I имао само номинално, док је у ствари није могао вршити спречен резистенцијом епископата, – није више вршио као егзарх и викар, него искључиво као викар римског папе у пуној канонској одвисности од истог.²⁰

Папа Леон I није се задовољио дужношћу поднашања извештаја од стране викара и са резервацијом *causae maiores* за римску столицу, него је извршио делегацију викаријата под условом, да солунски епископ у вршењу делегираног делокруга не сме учинити никакву немарност и пропуст те показати слабост у управи илирске цркве. Ауторитет солунског епископа као егзарха-викара био је већ толико пао, да је сада сам папа Леон I морао изрично делеговати му право да суделује при хиротонији подручних митрополита.²¹ Ово право, међутим спадало је међу битна права врховног митрополита, које је морао имати још пре делегације викаријата. Као што се приликом избора епископа сам акт избора састојао из гласања клира и народа односне епископије, а након обављеног изборног акта остављала митрополиту могућност да било у смислу стављеног предлога било извршивши сам именовање дотичног епископа, са знањем и одобрењем врховног митрополита а уз суделовање компровинцијалних епископа предузме посвећење новоизабраног епископа, тако су очевидно у смислу Леонових интенција компровинцијални епископи имали право да приликом упражњења митрополитских катедара стављају свој предлог врховном митрополиту, који је имао право или прихватити и санкционисати предлог или да, одбацивши учињену му презентацију, сам изврши попуњење катедре. Папа Леон I је тежио да илирским митрополитима онемогући посвећење суфрагана без претходног знања и одобрења солунског епископа, те је по целом Илирику дао обзнанити да ће римска столица свако, без знања солунског епископа, обављено посвећење епископа сматрати као узурпацију, а узурпатора на одговорност позвати. Ако су митрополити ипак учинили неке некоректности при хиротонији својих суфрагана, били су дотични суфрагани дужни да ступе у контакт са солунским епископом ради санације учињених неправилности, и тим поступком манифестовала се заједница интереса између солунског епископа, као егзарха, и илирских епископа суфрагана. Пошто пак није било у интересу римске столице да се црква у Илирику подели у два непријатељска тabora, папа Леон I заузео је становиште да се, ради решавања унутарњих спорова, има одржати генерални синод илирске цркве. Папа, с једне стране, одлучно истиче дужност епископа да посећују генералне синоде, а с друге стране их упозорава да солунски епископ нема неограничену власт према синоду.²² Своју пажњу према митрополи-

²⁰ Лепорскій, *op. cit.* pag. 122–9; Streichhan, pag. 369 sq.

²¹ Streichhan, *op. cit.* pag. 371 sq.

²² Streichhan, *op. cit.* pag. 372.

тима папа Леон I документира и упозорењем на њихово право суделовање при хиротонији њихових суфрагана.²³

Међу дужностима солунског викара папа Леон I истиче подношење извештаја римској столици. По интенцијама истог папе, епископ ваља да се са својим клиром саветује о црквеним стварима своје области, а теже случајеве (*causae maiores*) да спроводи на даљи поступак надлежном митрополиту, који у тим стварима одлучује *synodaliter* на провинцијалном синоду; синод сазива и његовим расправама руководи митрополит. Ствари пак, које би и митрополит сматрао да су теже природе и да премашају обим његове компетенције, има спровести врховном митрополиту, солунском викару, који их предлаже генералном синоду ради доношења одлуке. Ако се у току синодалне расправе испостави да су неке од ових ствари одвише тешке и озбиљне природе, односно ако у погледу неких синод не може донети сигурну одлуку, или напослетку, ако се покаже потреба да која од синодалних одлука добије вишу потврду, викар има дужност да све предмете ове врсте спроведе у Рим, пошто је папа себи резервисао доношења одлуке у оваквим стварима. Солунски епископ био је, осим тога, дужан да све апелације из Илирика спроводи у Рим на даље поступање. Викаријат који је Леон I поверио Анастасију, био је дакле у својој правној основи углавном сличан викаријату који су папе Инокентије I, Бонифације I и Целестин I поверили предходницима епископа Анастасија. Али папа Леон I је ограничио донекле самосталност солунског епископа у вршењу викаријалних функција потчинивши поступке и мере викара суду римског епископа.²⁴

Посланица папе Леона I илирским епископима није донела очекивани успех. То се најбоље види из одговора илирских митрополита папи, који је од 10 митрополита потписало само њих 6, а међу непотписанима налазила су се два најугледнија митрополита, Атик никопољски и Еразистрат коринтски, који су једноставно игнорисали папину посланицу.²⁵ У представци митрополити су се оградиле против појединих одредаба о викаријату, нарочито против одредбе да имају редовно долазити на генерални синод у Солун, јер се синод одвећ често одржава. На ову представку папа Леон I је у својој посланици (ер. 13)²⁶ допунио ранија расположења у погледу вршења викаријалних функција, штавише модификовао је неке, раније донесене одредбе, чије се извршење показало као немогуће. Излазећи у сусрет илирским епископима, папа је у погледу одржавања синода одредио, да синод треба да се састаје само у ретким случајевима, када његов састанак захтевају ства-

²³ Streichhan, *op. cit.* pag. 372.

²⁴ Streichhan, *op. cit.* pag. 373 sqq.

²⁵ Лепорский, pag. 123 sq.

²⁶ Streichhan, *op. cit.* pag. 374 sq.

ри нарочите важности (*causae maximae*). С обзиром на тешкоће путовања и на опасности, које настају по нормално функционисање црквене администрације услед честог и дугог одсуствовања епископа из њихових области, папа Леон I сматра да је довољно ако из појединих епархија (провинција) дође два до три епископа у заседање генералног синода. Према интенцији ове посланице, солунски епископ ваља у многим предметима, који су квалифицирани као *causae maximae* и *causae maiores*, сам у свом викаријалном делокругу да доноси одлуку, а не због сваке важније ствари да сазива генерални синод, који има да решава само најважније предмете. Сви митрополити потпадају у судском и дисциплинарном погледу под власт генералног синода.

Положај солунског епископа Анастасија према илирским епископима после делегације викаријата био је толико појачан да је исти настојао да оштрим мерама прибави важност старим егзархалним правима. Папа Леон I могао се с правом бојати да ће Анастасије таквим поступањем Риму наклоњене епископе опет отуђити и да ће викаријат, уместо да створи у Илирику мирне и нормалне прилике, опет изазвати немире, борбе и трзавице. Антиримско држање илирског епископата, или пак такво ојачање врховномитрополитске власти, која би учинила излишним потребу солунског епископа да тражи помоћи и наслона у Риму, било би несумњиво од уштрба по положај и утицај римске столице у Илирику. Тога ради се Леон I заузео за изобличеног од викара Анастасија митрополита никопољског Атика, који је своја гравамина подастро лично римској столици, што најбоље доказује, колико је викаријат допринео да се ауторитет римског папе у Илирику учврсти.²⁷ Док раније папе свом форуму подастрте ствари никада нису хтеле решавати без претходна споразума са солунским викаром, папа Леон I је, противно дотадањој пракси, тужбу митрополита Атика, коју исти није поднео прописаним путем преко солунског викара него непосредно римској столици, узео сам у расправу и донео мериторно решење без претходних информација и споразума са својим викаром. Папа је поводом случаја митрополита Атика упутио Анастасију посланицу (ep. 14), пуну опомене и прекора због његова некоректна и противпрописна поступка, нарочито због захтевања писмене заклетве верности од Атика. Иста посланица садржи и подробно нормирање правног положаја солунског викара и тачне инструкције викару, којих се има придржавати у вршењу викаријалних функција. Одредбе у погледу делокруга викара слажу се са ранијим одредбама изданим у том предмету, али с разилажењем у оном делу који се односи на генерални синод и правни однос према папи. У смислу одредбе последње посланице папе Леона I синоди се имају годишње двапут одржати, а викар се има старати да се овај пропис тачно одржава. *Causae maiores* не спадају у

²⁷ Лепорский, op. cit. 125 sq; Streichhan, op. cit. 375 sqq.

компетенцију митрополитских синода, него их овај има спровести солунском викару, који их, према њиховој природи, решава или сам у свом викаријалном делокругу или их спроводи римском папи на надлежно решавање. Генерални дијецезални егзархални синод треба да се састаје само поводом важних ствари, а за доношење правоваљаних закључака довољна је присутност по двојице епископа из појединих провинција (епархија), које надлежни митрополити имају да делегирају, те тако није потребно да сами митрополити долазе у синод. Максимум трајања једног заседања овог синода одређује се са 15 дана.²⁸

Веома је важна одредба 14. посланице Леона I, која говори о решавању диференција насталих између викара и митрополита. Викар не може више у таквим случајевима своје мере путем силе спроводити, него је дужан доношење одлуке у односном спору препустити римском папи. Осим тога, викару је стављено у дужност да има римског папу благовремено извештавати о свим несугласицама и неспоразумима у Илирику, а не, као дотле, само о појединим *causae maiores*. Ова диспозиција садржи знатну модификацију правног положаја солунског викара. Раније папе препуштале су личном нахођењу солунског викара, које ће ствари као *causae maximae* резервисати папи, а у којима ће сами одлуку донети и о донесеној одлуци накнадно поднети извештај римској столици. Папа Леон I пак у последњој својој посланици задржао је себи право решавања свих ствари које су предмет спора између викара, с једне, и митрополита и епископа, с друге стране. Ова промена у држању римског папе, изазвана кораком митрополита Атика, тендира несумњиво фаворизацији митрополита, што се опажа и у ранијим поступцима папе Леона I. Крајњи циљ Леона очевидно је концентрација све јурисдикционе власти у рукама римског папе. На сваки начин, овакво поступање папе Леона I је симптом слабости солунског врховног митрополита викара и његове зависности од Рима.

Илирски епископат је играо видну улогу у црквеној историји друге половине V и почетком VI столећа. Чудновато је било држање илирског епископата на IV васељенском сабору у Халкидону (451), када је александријског архиепископа Диоскора енергично узео у одбрану и захтевао да се исти поштеди црквене казне, пошто су сви згрешили, те сви носе подједнаку одговорност за жалосне прилике у цркви.²⁹ И иначе за време расправе на овом сабору илирски епископи држали су се немирно и нарочито су прекидали честим упадицама читање догматске посланице (*Epistula dogmatica ad Flavianum*) папе Леона I³⁰ Разлог овом држању илирског епископата није јасан, нити се може из сачуваног историјског материјала утврдити.

²⁸ Лепорскій, *op. cit.* pag. 127 sqq; Streichhan, *op. cit.* pag. 376 sqq.

²⁹ *Euagr. hist. eccl. l. II 18* (edd. I. Bidez et L. Parmentier, London 1898. pag. 86.)

³⁰ *Euagrius, hist. eccl. l. II 18* (edd. I. Bidez et L. Parmentier, 1898. I, pag. 83).

После халкидонског сабора цариградски архиепископ-патријарх Анатолије (449–458), претрпевши неуспех са римским папом у погледу кан. 28. истог сабора, обратио се илирским епископима с молбом да потпишу кодицил саборског протокола, који је исти канон садржавао, но солунски викар Евксихије није уопште хтео у тој ствари никакве самосталне одлуке донети, него је ту молбу саопштио папи Леону I, те је тако основа Анатолијева била осујећена.³¹

Горе приказано правно стање у илирској цркви остало је непромењено све до одвајања источне и западне цркве (484–519), изазваног Хенотиконом цара Зенона од 481. год. после Хр. Солунски епископи су за време ове схизме заузели држање аналогно држању византијског епископата, те је тако заједница између солунских епископа и папе била прекинута, а с прекидом правног односа нестала је и правна подлога за даљу егзистенцију римског викаријата за Илирик. Из сачуваних података, који се односе на историју ових времена, не може се јасно разабрати да ли је Цариград у то доба чинио какве покушаје да ово стање ствари употреби у своју корист, те изведе анексију Илирика, но највероватније је да је Илирик био сам себи остављен.³²

Престанак викаријата није могао остати без утицаја на однос између солунског епископа и илирског епископата. Солунски епископ изгубио је свој врховномитрополитски положај, или сасвим или само у дијецези Дакији. Епископи дијецезе Дакије пак дошли су поново до своје независности. Да је ова дијецеза очувала ону црквену организацију коју је имала почетком V столећа, могла би играти значајну и видну улогу у данима великих црквених покрета концем V и почетком VI столећа. Међутим, у провинцијама дијецезе Дакије догодиле су се велике промене: инвазије варварских народа потпуно су дезорганизовале грађанску и црквену организацију у провинцијама, које су се налазиле близу Дунава. На основу савремених извора може се доста тачно пратити опадање грађанског и црквеног живота у овим крајевима, које почиње с инвазијама Хуна концем прве половине V столећа. Од провинција дијецезе Дакије, које су биле изложене инвазијама, једино су *Dacia mediterranea* и *Dardania* у другој половини V столећа готово потпуно чувале своју црквену организацију.³³

За време схизме солунски епископ се налазио, као што је напред већ споменуто, у опозицији према папи. Тога ради папа Геласије I (492-6) упутио је епископату у Дарданији посланицу у ствари јединства цркве и борбе против монофизитске јереси као и у ствари посвећења илирских епископа по надлежним митрополитима, а не, према дотадашњим прописима, по врховном митрополиту у Солуну, што садржи ин-

³¹ Лепорскій, *op. cit.* pag. 134.

³² Zeiller, *op. cit.* 377 sqq.

³³ Zeiller, *op. cit.* pag. 373 sqq.

директну манифестацију римске столице да солунски викаријат и егзархат *de iure* више не постоји. Одговор дарданског епископата, коме је стајао на челу Јован, епископ и митрополит града Scupi, садржи формално признање врховне јурисдикције римске цркве. Године 512. епископи провинција Dardania, Dacia mediterranea и Dacia ripensis молили су папу за помоћ и заштиту, али нису хтели да изведу раскид са присталицама ранијег патријарха цариградског Акакија (471–489), но папа Симах (498–514) тражио је од њих одлучно да репробирају Акакија.³⁴

У вези са револтом генерала Виталијана од 514 и 515, који је, поред личних намера и интереса, имао као циљ рестаурацију ортодоксног правца у цркви, састало се 40 епископа из Илирика и Грчке у сабор са намером да се одвоје од солунског епископа Доротеја, који је сасвим прешао на страну монофизита и ступио у заједницу са цариградским патријархом Тимотијем I (511–518). Сабор је уједно послао изасланство у Рим папи Хормизди, да у име његово изда декларацију да стоји у канонској вези и заједници са римском црквом.³⁵ Промењена ситуација није довела до стварања новог црквеног средишта у Илирику, него је папа сада с илирским епископатом општио директно, без посредства викаријата.

Отпор илирског епископата против царске црквене политике изазвао је нерасположење цара Анастасија I (491–518). После Виталијанова повлачења из цариградске околине, цар Анастасије I предузео је оштре мере против илирских епископа и поједине је од њих дао довести у Цариград, где их је држао у затвору, нпр. митрополита града Serdica, те епископе градова Naissus и Pautalia. Поступак Анастасијев изазвао је велико нерасположење и покрет међу илирским трупима, које су захтевале да илирски епископи буду пуштени из затвора у Цариград, те да се могу вратити у своје градове.³⁶ Анастасије је, с обзиром на неизвесност политичке ситуације, морао испунити овај захтев илирских војника. Упркос нерасположењу цара Анастасија, дијецеза Dacia остала је за све време трајања схизме (484–519) одлучно уз Рим.³⁷

Ступање Јустина на престо римских царева (518–525 по Хр.) означава начелан обрт у тадањој званичној црквеној политици.³⁸ Разлози претежно политичке природе, нарочито тежње за политичком

³⁴ A. Rose, *Die byzant. Kirchenpolitik unter Kaiser Anastasius I*, Wohlau 1888. pag. 14 sq; Zeiller, *op. cit.* pag. 377 sq. Карактеристика црквене политике цара Анастасија I.: H. v. Schubert, *Geschichte der christl. Kirche im Frühmittelalter*, Tübingen 1917/21, pag. 50, 56 и 108; I. B. Bury, *A history of the later Roman Empire*, London 1923 t. I, pag. 436 sqq; L. M. Hartmann, *Geschichte Italiens im Mittelalter*, Stuttgart–Gotha 1923², pag. 05 sqq.

³⁵ Theophan Conf., *Chronogr. ad. a. regni imp. Anastasii XXV* (ed C. de Boor I Lipsiae, pag. 162.)

³⁶ Zeiller, *op. cit.* pag. 382.

³⁷ Zeiller, *op. cit.* pag. 382.

³⁸ Bury, *op. cit.* II pag. 20; Hartmann *op. cit.* 2 pag. 213.

рестаурацијом римске власти у областима западне половине римске империје, довели су до реституције догматских закључака халкидонског сабора од 451, до победе догматског и црквенополитичког становишта римске столице. Међутим, приликом давања далекосежних уступака римској столици, који су били често и веома тешке природе, а по углед и положај источне цркве несумњиво штетни (потпис од Рима предложене формуле за унију, осуда претходника на царском и патријарашком престолу у Цариграду, који су водили монофизитску политику, те брисање из црквених диптиха свих оних који су били у заједници са цариградским патријархом Акакијем), али који су били битан предуслов римске столице за успоставу црквене уније, одлучујући политички фактори нису озбиљно водили рачуна о религиозном расположењу, које је владало у појединим областима државе. Прекид с умереном и компромисима склоном црквеном политиком Јустинових претходника, царева Зенона (474-491) и Анастасија I. (491-518), која је, стојећи на правилном становишту интереса државне целине, истакла као најглавнији циљ свој успоставу религиозног и црквеног јединства у источном делу империје, па било то и по цену нарушења црквеног јединства с Римом, те инаугурација интранзигентне црквене политике према одлучно антихалкидонски расположеним народним слојевима у источним провинцијама, изазвали су незадовољство и отпор у Солуну и имедијатној митрополитској јурисдикционој области солунског епископа, у провинцијама Macedonia и Macedonia salutaris, затим у Понту, Малој Азији, Сирији и Јерусалиму, а нарочито у Египту, где су свргнути монофизитски епископи нашли уточишта код александријског патријарха Тимотија IV. Нерасположење у Солуну нашло је видљива израза у непријатељском држању солунског становништва према личности папских изасланика посланих да у Цариграду прославе успоставу црквеног јединства (519). Папа Хормизда хтео је предузети најоштрије дисциплинарне мере против солунског епископа Доротеја, који је носио одговорност за споменути инцидент, но није могао остварити ову намеру, очевидно због енергичног отпора компроvincијалних епископа. Изгледа да је сукоб између Рима и Солуна био изглађен, јер је Доротеј и даље остао на својој епископској катедри.³⁹

Али ни после успоставе црквене уније није дошло у први мах до реституције специјалног црквеноправног односа, који је до времена споменутог одвојења источне и западне цркве постојао између римске столице и Солуна, односно цркве у Илирику, него једино до успоставе нормалних црквених односа. Рим је у интересу црквеног мира морао, додуше толерисати солунског епископа Доротеја и његовог, такођер антиримски расположеног, наследника Аристида, али је потпуно схватљиво да није могао делегирати викаријалне функције личностима које својим држањем нису давале потребне гаранције да ће делегирани

³⁹ Duchesne, *Églises séparées*², pag. 260 sq.; Schubert, op. cit. pag. 11.

делокруг вршити стриктно у духу римске црквене политике. Из чињенице пак да римска столица викаријалне функције није делегирала епископу друге које катедре у Илирику, може се закључити да је комбинација викаријата са солунском катедром имала већ важност обичајног права, те се према томе, сматрало да је установа римског викаријата за Илирик инхерентна катедри солунског епископа. Изгледа да је папа у ово време непосредно вршио егзархалну (патријарашку) јурисдикцију над Илириком. Овај закључак налази ослонца у кореспонденцији Стефана, митрополита Ларисе у Тесалији (531), и његових суфрагана, у којој се солунски епископ не спомиње као интермедијарна инстанција између илирских митрополита и патријарашке јурисдикције римског папе у Илирику.⁴⁰ Сам епископ солунски био је у ово време, додуше најугледнији међу илирским митрополитима, али није вршио никакву вишу јурисдикцију над црквом у Илирику, него је био ограничен на митрополитску јурисдикцију на територији провинција Macedonia и Macedonia salutaris.

Влада Јустинова наследника цара Јустинијана I (527–565) обележава епоху у црквеној историји Илирика, јер је за име овог последњег међу великим римским императорима везана реорганизација илирске цркве и стварање самосталне црквене области у северној половини Илирика.⁴¹ Источни Илирик, који је до Јустинијана представљао јединствену црквену област, подељен је, наиме легислаторним расположењем цара Јустинијана у две посебне, у црквеноправном погледу једну од друге независне црквене области са својим посебним средиштима. Ове новоорганизоване области подударају се готово потпуно с областима двеју грађанских дијецеза префектуре Илирика: Дакијом и Македонијом. Прва је по својој етничкој структури била латинског карактера са незнатном примесом грчког елемента у источним деловима и спадала је у сферу романске културе, док је друга област имала готово искључиво грчки карактер са неколико само латинских енклава и лежала је у сфери јелинистичке културе. Црквено средиште јужне области остао је Солун, а црквеним средиштем нове области и новим политичким средиштем префектуре Илирика постао је град Justiniana Prima⁴², у чијој се близини вероватно налазило родно место цара Јустинијана, село Tauresium (Ταυρέσιον). Иницијатива за ову промену у црквеноадминистративној организацији Илирика потекла је од самог цара Јустинијана, а мотиви самог акта били су, чини се, не толико

⁴⁰ Duchesne, *Églises séparées*², pag. 245 sq и 265.

⁴¹ О оснивању архиепископије Justiniana prima: Duchesne, *Églises séparées*², pag. 239 sqq.; Zeiller, *op. cit.* pag. 385–391.

⁴² О граду Scupi и Justiniana Prima: Evans, *op. cit.* III/IV, pag. 82 sqq.; Fluss, Scupi у Pauly-Wissowa, *Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft*. II Reihe Dritter Halbband col. 909-910 Опис града Јустинијане Приме код Procop. de Aed. IV I. 17 sqq. (ed Haurý III, 2 pag. 104 sqq.)

религиозне колико политичке и црквенополитичке природе. Сам цар Јустинијан, у поменутом расположењу свом, наводи као мотив за своју гореприказану диспозицију, жељу и тежњу да свом родном крају да што истакнутији положај и што већу важност у оквиру укупне државне организације, која тежња долази до израза још и у премештању седишта префектуре из Солуна у град Justiniana Prima. Може бити да се цар Јустинијан, поред овог специјалног мотива, руководио и општим црквенополитичким мотивима, али из оскудног историјског матријала, који се на овај акт односи, тешко је извести сигуран закључак. Није искључено да је стварање нове самосталне црквене области уследило у интересу лакшег спровођења Јустинијанове црквене политике. Споменута мера, наиме изузела је знатан комплекс територија од јурисдикције Рима, те на тај начин и од политичког утицаја римског папе, а у исто време могла је бити управљена и против експанзивних тенденција цариградског патријархата према Илирику. Ова нова црквена формација могла је у исто време послужити као протутежа како даљем ширењу црквенополитичког и политичког утицаја римске столице тако и даљег ширења и јурисдикционе области цариградског патријарха. Да је пак креирање ове црквене области морало бити управљено против римске столице, види се јасно из чињенице што је Јустинијан овај акт извео без претходног знања и споразума са римским папом, иако су ове области у црквеноправном погледу потпадале још под јурисдикцију Рима. Сам Јустинијан је овим конститутивним актом прекорачио круг својих владарских права, јер и у оквиру апсолутне монархије био је у првом реду компетентан орган за стварање самосталних црквених области васељенски сабор као највиши легални заступник опште цркве.

Гласом Јустинијанове новеле 19. од 14. априла 535. г.⁴³ новокреирана црквена област није била у канонској зависности од старих црквених средишта, него је имала карактер потпуно самосталне и независне црквене организације, те је према томе, у црквеноправном погледу била координована тадањим великим самосталним црквеним областима, које су сачињавале тадању општу (католичку) цркву, наиме патријархатима римском, цариградском, александријском и антиохијском, као и архиепископату кипарском. Цар Јустинијан налази за потребно да самосталан карактер ове црквене области нарочито истакне речима: *et circa sacerdotalem censuram eam volumus maximis incrementis ampliare* (§ 1. новеле). Потпуна самосталност нове области долази до израза већ у самој адреси новеле, која је упућена *Catelliano viro beatissimo archiepiscopo*

⁴³ Imp. Justiniani novellae ed. C. E. Zachariae a Lingenthal I (Lipsiae 1881), pag 130–133. Архиепископију Justiniana Prima спомиње и Прокопије у свом делу *De aedificiis* IV. 1,25 (ed. Haury III, 2 pag. 105): *πρὸς δὲ καὶ Ἰλλυριῶν ἀρχιερέα διακεκλήρωται (sc. Ἰουστινιανῆ Πρίμα), τῶν ἄλλων πόλεων αὐτῆ, ἅτε πρώτη τὸ μέγεθος οὕση, ἐξιτομένων.*

Primae Justinianae. Из овог се јасно види да је Јустинијан у моменту донашања своје диспозиције сматрао архиепископа представником највише инстанције у новокреираној црквеној области, јер би у противном случају, новела била упућена римском папи, који је до тог времена вршио врховну јурисдикцију над Илириком. Још јаче је наглашена самосталност ове црквене области у клаузули о извршењу диспозиција садржаних у новели, где Јустинијан упућује епископа Јустинијане Приме да изведе организацију ново конституисане црквене области (§ 8. новеле: *beatitudo igitur tua quae nostra sanxit aeterernitas modis omnibus ad effectum perducere non differat*). Поглавица нове црквене области не носи само титулу митрополита као највишег представника црквене организације у оквиру епархије или провинције, него и титулу представника највише црквене инстанције у оквиру дијецезе, тј. *archiepiscopus*. Јустинијан оштро дистингуира положај новог црквеног великодостојника речима: *ut Primae Justinianae patriae nostrae pro tempore sacrosanctus antistes non solum metropolitanus, sed etiam archiepiscopus fiat* (§ 1. новеле). Из ове стилизације излази јасно и то да је град *Justiniana Prima* постојао још пре креирања архиепископије, и да се у њему већ налазило црквено, а према том и политичко средиште провинције (епархије) Дарданије, те да је митрополит Дарданије једностраном диспозицијом императора, а не, сходно канонским прописима, закључком васељенског сабора, био подигнут на степен архиепископа, који је у то доба представљао највиши ранг у црквеној јерархији, највишу инстанцију у самосталној црквеној области.

Јурисдикциона област нове архиепископије обухватала је пет провинција (епархија) дијецезе Дакије: *Dacia mediterranea* (главни град *Serdica*), *Dacia ripensis* (главни град *Ratiaria*), *Moesia prima* или *superior*⁴⁴ (главни град *Viminacium*), *Dardania* (главни град *Justiniana Prima*) и *Praevalis* (главни град *Scodra*), затим најсевернију провинцију македонске дијецезе *Macedonia secunda* или *salutaris*⁴⁵ (главни град *Stobi*), која је граничила са Дарданијом, и напослетку, један део провинције *Pannonia secunda, quae in Vacensi est civitate*.⁴⁶

⁴⁴ У тексту ове новеле стоји погрешно *Mysia secunda*, која уопште није спадала у оквир Илирика, него у оквир дијецезе Тракије, док у тексту новеле 151. стоји тачно *Μυσίας τῆς ἀνωτέρας* тј. *Moesiae superioris vel primae*.

⁴⁵ О провинцији *Macedonia salutaris*, која није наведена у областима архиепископије таксативно набројаним у новели 151, и о инстабилитету исте провинције ср. Zeiller, *op. cit.* pag. 163/4 и Н. Вулић, Северна граница античке Македоније у *Strena Buliciana*, Zagreb-Split 1924, pag. 246/7.

⁴⁶ Zeiller, *op. cit.* pag. 388, сасвим тачно претпоставља да *Vacensi* стоји погрешно уместо *Bassianensi*. *Bassiana* је био град у провинцији *Pannonia inferior* на цести *Syrmium-Taurunum*. Рушевине овог града налазе се источно од Руме и Добринаца, између села Путинци и Петровци у Срему. Види *Tomaschek, Bassiana* у *Pauly-Wissowas, Realencyklopädie der class. Altertumswissenschaft, neubearbeitet von G. Wissowa*. V. Halbband col. 105.

Новела нормира, истина не са потребном јуридичком јасношћу, круг права архиепископа и његов правни однос према епископима на територији архиепископије, као и правни однос истих епископа према осталим самосталним црквеним областима. Архиепископу припада највиша црквена почаст и достојанство (*summus honor, summa dignitas*) и највиша јурисдикција (*summum sacerdotium, summum fastigium*). Функције врховне јурисдикције архиепископа су: право конфирмације и консекреције епископа, врховне јудикатуре и врховног надзора над управом појединих митрополија и епископија. Право врховне јудикатуре и дисциплинарне власти врши архиепископ било сам непосредно, било посредно путем делегације (*vel per se vel per suam auctoritatem vel per clericos mittendos habeat omnem potestatem omnemque sacerdotalem censuram*, § 5. новеле). У вези с овим нарочити, врло децидирано стилизовани пасус катгорички забрањује подношење апелације страном црквеном форуму, који се налази ван територије архиепископије *Justiniana Prima* (*neque ad alium quendam eatur sed suum cognoscant archiepiscopum omnes praedictae provinciae et eius sentiant creation m*, § 5. новеле). Према даљој одредби новеле, избор архиепископа, обављен по напред изложеној изборној пракси, потврђује те акт посвећења обавља *collegium* митрополита (*quando autem suae sedis gubernatorem ab hac luce decedere contigerit, pro tempore archiepiscopum eius a venerabili suo concilio metropolitanorum ordinari sancimus*, § 8. новеле); после хиротоније ступа новоизабрани у сва права архиепископа. Изрично је искључен утицај или суделовање било ког страног црквеног фактора, специјално солунског епископа као некадањег врховног митрополита и папског викара у Илирику, при акту избора и хиротоније архиепископа Јустинијане приме. Новела не спомиње ингеренцију државне власти приликом попуњавања катедре овог црквеног великодостојника, али се вероватно у пракси свагда водило рачуна о расположењу императора, те тако *persona minus grata* није могла доћи на овај експонирани црквени положај. Исто тако, новела не садржи никакве одредбе у погледу вршења врховне црквене јурисдикције за време упражњења архиепископске катедре. Вероватно је за време упражњења архиепископске катедре врховну управу у архиепископији вршио *collegium* митрополита с ограничењем на текуће агенде и ствари прешног карактера, но не теже природе и принципијелног значаја.⁴⁷

У вези с оснивањем архиепископије *Justiniana prima*, цар Јустинијан је у једној одредби садржаној у споменутој новели (§ 6.) самовластним начином⁴⁸ успоставио супримирану епископију *Aquae* у провинцији *Dacia ripensis*, чија је област била стављена под јурисдикцију

⁴⁷ У погледу управе митрополије и архиепископије за време упражњености столице (*sedis vacantia*), нема до овог времена никаквих диспозиција нити канонског нити световног законодавства.

⁴⁸ Супресија и рестаурација катедри спадала је тада у искључиву надлежност васељенских сабора.

епскопа града Meridianum.⁴⁹ Реституција ова уследила је у интересу унутарње мисије, и епископ града Aquae имао је првенствено задатак да сузбија организације јеретичке секте Bonosiacorum.⁵⁰

Стварање самосталне архиепископије из области које су у том моменту у црквеноправном погледу потпадале под Рим, изазвало је одлучне приговоре папе Агапита I (535–6), који је својим легатима поверио да испитају стање ствари.⁵¹ Изгледа да је спор, који је поводом овог питања настао између императора и римске столице, био тешке природе, и да су погоршање војничке и политичке ситуације у Италији те с тим у вези потреба што јачег наслањања царске политике на ауторитет папе, довели до попуштања од стране цара Јустинијана и до склапања компромиса, који је нашао израза у официјелном документу, у новели цара Јустинијана 151. од 18. марта 545.⁵² Супротно новели од 535 год., која има локалан карактер и која се представља као *lex specialis*, ова новела има генералан карактер, и у њој садржане одредбе које нормирају разне црквене прилике и односе, имају у главном општеобавезну моћ за целу цркву, но има и у овој новели одредаба које нормирају специјалне односе, а међу овим нарочито је важна диспозиција садржана у § 3. исте новеле, која дефинитивно регулише правни положај архиепископије Justiniana Prima. Из овог §-а види се јасно да је император учинио знатне концесије црквеноправном становишту римске столице у погледу цркве у Илирику. Овај § знатно модификује новелу од 535. у најбитнијем њеном расположењу, које се односи на канонску самосталност илирске цркве; архиепископија, према новом расположењу, губи карактер самосталне и независне цркве, престаје дакле бити црквенополитички индивидуалитет. Новела не садржи никакву мотивацију за овако знатну промену правног карактера и положаја архиепископије Justiniana Prima. Редакција споменутог §-а је, с обзиром на важност легислативне мере, одвећ кратка и сумарна. Споменута одредба новеле, наиме садржи официјелно признање римског папе као врховне црквене инстанције у области архиепископије Justiniana Prima, но папа не врши ову јурисдикцију непосредно, него путем

⁴⁹ Не може се са сигурношћу установити, да ли је овај град идентичан са градом Meridianum (Mesembria) у Тракији или се налазио у близини града Aquae. Ср. о овом Zeiller, *op. cit.* pag. 155.

⁵⁰ Секта Bonosiaci названа је по оснивачу Bonosus-у, епископу града Ниша, кога је синод у Капуи (391–2) због његова инкоректна учења осудио и с епископске катедре свргао. Централна тачка у систему његове теологије била је негација трајног девичанства Богородице. Ова секта развила је живу пропаганду у Бургундији концем V и почетком VI столећа, а била је раширена и у Галији и Шпанији. О Бонозу и систему његова учења ср. Duchesne, *Histoire ancienne de l' Eglise* II. 4, pag. 174–5; Zeiller, *op. cit.* pag. 344 sqq.

⁵¹ Mansi, *op. cit.* VIII. 853 (писмо папе Агапита од 15. октобра 535).

⁵² *Imp. Justiniani novellae* ed C. E. Zahariae a Liagenthal, Lipsiae 1881) t. II, pag. 267–8.

делегације свог патријарашког делокруга архиепископу Јустинијане Приме (τὸν τόπον ἐλέχειν αὐτὸν [sc. архиепископ] τοῦ ἀποστολικοῦ Ῥάμης θρόνου κατὰ τὰ ὀρισθέντα ἀπ. τοῦ ἀγίου πάπα Βιγλίου). Овај је карактерисан као сталан заступник, викар римског папе, који врши делегирану јурисдикцију према инструкцијама римског папе, но обим ове делегације није у новели ближе одређен, пошто то спада у искључиву компетенцију самог папе. Овде је први пут од стране државне власти у Цариграду била формално призната јурисдикција римског папе над знатним делом Балканског полуострва. Специјално погчињавање архиепископије Justiniana Prima римској столици долазило је до видљива израза у подељењу pallium-а од стране папе архиепископу после обављене хиротоније, и с тим одликовањем било је спојено делегирање егзархалне, патријарашке јурисдикције за област исте архиепископије. Новела оставља на снази раније у новели 19. садржане одредбе о избору и хиротонији архиепископа, митрополита и епископа, те не даје папи право ингеренције у изборе црквених великодостојника у овој црквеној области. Напоследку, новела 151. мења у незнатној мери територијални опсег архиепископије, утолико што ставља под јурисдикцију архиепископа целу провинцију Pannonia Secunda, која се, међутим налазила у поседу Гепида.⁵³ Исто тако не спомиње се у новели ни провинција Macedonia Salutaris, која је према ранијој новели била саставни део архиепископије.⁵⁴

Изгледа да је у преговорима између императора и папе, који су претходили доношењу новеле 151, био постигнут споразум и у правцу постављања извесних дистинкција између титулара катедре у Јустинијани Прими и оног у Солуну. Главна је разлика између ова два викаријата била у томе, што је основа егзистенције солунског викаријата била добра воља римског папе, који је у сваком моменту могао опозвати делегацију свог патријарашког делокруга солунском епископу, док је установа викаријата у Јустинијани Прими била правно гарантована државним законом, донесеним на основу претходног споразума постигнутог између оба заинтересована фактора, како световне државне тако и духовне црквене власти. Архиепископ Јустинијане Приме био је, тако у поседу пуномоћи и делокруга, који су били независнији од воље римског епископа, него прерогативе које је имао солунски епископ. Међутим, изгледа да је солунски викар ипак уживао, свакако као старији по свом постанку, praecedentiam honoris, јер се у

⁵³ Procop., Bel. Vand I, 2, 6 (ed. Haurv I pag. 311): ἔπειτα Γήπαιδες μὲν τὰ ἀμφὶ Σιγυρδόνον τε καὶ Σίρμιον χωρὶα ἔσχον, ἐντὸς τε καὶ ἐκτὸς ποταμοῦ Ἰστρου, ἐνθα δὴ καὶ εἰς ἐμὲ ἰδρυνται; Procop. Bel. Goth. III 33, 8 (ed Haurv II pag. 443): Γήπαιδες δὲ πόλιν τε Σίρμιον καὶ Δακίας ἐκ τοῦ ἐπὶ πλείστον ἀπάσας καταλαβόντες ἔσχον, ἐπειδὴ τάχιστα βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς ἀφείλετο Γότθους. Види и Hartmann, op. cit. II 1 pag. 12.

⁵⁴ Ср. о узроцима ове појаве Zeiller, op. cit. pag. 164.

циркуларним посланицама папе Гргура Великог спомиње на првом месту, пре викара и архиепископа Јустинијане Приме.⁵⁵

Области Илирика узеле су врло активно учешће у жестоким и дуготрајним црквенополитичким борбама, које испуњавају највећи део Јустинијанове владе, и карактеристично је, да су се свагда налазиле у одлучној опреци према царској догматици и црквеној политици. Цар Јустинијан није имао само план да успостави стари *imperium Romanum*, него и да унутарње прилике у својој држави среди, нарочито пак да спроведе реорганизацију цркве. Његова активност у црквеним питањима била је толико интензивна да је формално довела до стварања теократије. Знатан је број царских конституција које се односе на црквеноправну материју; царско законодавство потпуно је апсорбовало црквено законодавство не само у погледу црквене администрације и дисциплине, него знатним делом и у погледу црквених догмата, јер је стварало нов систем теологије.⁵⁶ Тако су у тзв. теопасхитском спору илирске области правиле опозицију против формуле *ἐνα τῆς τριάδος τελοῦνθνοι σαρκί*, коју је Јустинијан, пошто се дала згодно искористити у догматске и унионистичке сврхе, реципирао у официјелно исповедање вере, изложено у *Cod. Iust. I, l.* Императору је пошло за руком да скрха отпор илирских епископа и приволи их на потпис тог симбола.⁵⁷

Много жешћи и дуготрајнији отпор против царске црквене политике развили су епископи Илирика, специјално у архиепископији *Justiniana Prima* поводом спора о три поглавља (*τρία κεφάλαια, tria capitula*).⁵⁸ Када је папа Вигилије (537–555), који је имао мандат да у име целог Запада најодлучније иступи у Цариграду против осуда трију поглавља, променио своје првобитно становиште и прихватио догматску тезу цара Јустинијана, те и сам изрекао осуду трију поглавља (*Judicatum* од 11. априла 548), настало је на Западу велико нерасположење против папе, који се показао као потпуно непоуздан бранитељ интереса западне цркве. Запад се одвојио од папе и наставио је сам, без, па и против папе, најодлучнију борбу против царске црквене политике. Готово сав Запад: Илирик, Италија и Галија, а нарочито Африка, налазио се у

⁵⁵ Zeiller, *op. cit.* pag. 391.

⁵⁶ О црквеној политици цара Јустинијана I: A. Knecht, *Die Religions-Politik Kaiser Justinians I.* Diss. Würzburg 1896; H. Gelzer, *Das Verhältnis von Kirche und Staat in Byzanz*, у H. Gelzer, *Ausgewählte kleine Schriften*, Leipzig 1907, pag. 70 sqq; Ch. Diehl, *Justinians government in the East y the Cambrigde Medieval History t II*, pag. 43 sqq. (Cambrigde 1913); Schubert, *op. cit.* pag. 97 sqq; Bury, *op. cit.* II pag.

⁵⁷ *Vict. Tonnen. chron. ad a. 536 ed. Theod Mommsen Mon. germ. Hist. Act. Ant. XI pag. 198: Iustinianus imperator libros de incarnatione dominica edidit et Illyricianos episcopos ad subscribendum cogit.*

⁵⁸ У погледу историје спора о три поглавља ср. Knecht, *op. cit.* pag. 125 sqq.; Schubert, *op. cit.* pag. 117 sqq; Bury, *op. cit.* II. pag. 384 sqq; Hartmann, *op. cit.* I pag. 375 sqq.

борби против папе. Синод илирских епископа, одржан поводом спора о три поглавља, донео је сентенцију екскомуникације против свог поглавице Бенената, архиепископа Јустинијане Приме, који је био изневерио илирски епископат и прикључио се званичној црквеној политици.⁵⁹ У борби су најдаље отишли епископи Африке, који су не само развили живу литерарну делатност, него су бацили анатему и на самог папу Вигилија. Међутим, цар Јустинијан није се дао овим отпором поколебати у спровођењу својих црквенополитичких планова, него је своју црквену политику енергично и консеквентно спроводио, те је 551. год. новим едиктом свечано по други пут анатемисао три поглавља и предузео је да употребом силе скрши сваку опозицију против своје политике. У сврху расправљања овог спора и донашања дефинитивне ауторитативне одлуке, у Цариграду је за 553. год. сазван васељенски сабор тзв. пети, који је донео и коначно решење у овој ствари, које је било конформно Јустинијанову становишту.

Папа Вигилије је заузимао за све време овог спора врло неодлучно и колебљиво држање; папа није присуствовао седницама сабора, али је коначно у писменом инструменту тзв. *Constitutum* од 23. фебруара 554. накнадно пристао на саборске закључке. Његов наследник папа Пелагије I (556–560), пре тога папски апокрисијар (нунције) на царском двору у Цариграду, такође је писмено формулисао своју сагласност са закључцима петог васељенског сабора. Папство од времена свог постанка никада, може бити, није претрпело теже и срамније понижење него овом приликом. Овај поступак Вигилија и Пелагија још је појачао отпор на Западу, нарочито у Италији, Галији, Шпанији, Далмацији и Илирику. Још пре састанка петог васељенског сабора, непосредно после публикације другог едикта цара Јустинијана, дошло је, поводом спора о три поглавља, године 551/2. до локалних немира у Илирику, у којима је и војска морала интервенисати.⁶⁰ Јустинијан пак употребом присилних мера успео је после неколико година ипак да створи ред у Илирику, где је већ 559. год. наступио унутарњи мир.⁶¹

⁵⁹ Vict. Tonnen. Chron. Ad. a. 549 (ed. Th. Mommsen, Mon. Germ. Hist. Auct. Ant. XI pag. 202): *Illyriciana synodus in defensione trium capitulorum Justiniano Augusto scribit et Benenatum Primae Justinianae civitatis episcopum obtretractorem corundem trium capitulorum condemnat.*

⁶⁰ Proc. B. G. I. V c. 25, 13 (ea. Haury II pag. 626) οἱ γὰρ ἄλλοι (sc. στρατιῶται) ἐν Ἰλλυριοῖς ἀμφὶ πόλιν Οὐλίπτιαναν βασιλέως ἐπαγγεῖλαντος διατριβὴν ἔσχον, στάσεως ἐνταῦθα πρὸς τῶν οἰκητόρων γεγενημένης, ὧν περ ἐνεκα σφίσιν αὐτοῖς οἱ Χριστιανοὶ διαμάχονται, ἥπερ μοι ἐν λόγοις τοῖς ὑπὲρ τούτων γεγράφεται. Но нигде више у Прокопијевим списима не налазимо опис овог догађаја.

⁶¹ Vict. Tonnen. chron. ad a. 559 (ed. Mommsen Mon. Germ. Hist. Aust. Ant. XI pag. 204): *Illyriciani episcopi praeter parva monasteria paucosque fideles persecutiones passi consentiunt pristinam fidem in irritum deducentes.*

Историја архиепископије Justiniana Prima може се на основу сачуваног материјала пратити само до почетка VII столећа. За кратко време свога постојања ова архиепископија није показала никакав већи напредак нити је развила богатији и интензивнији живот, јер сама установа није имала ону важност коју јој је приписивао цар Јустинијан. Осим нешто више историјских података, који се односе на учешће епископата ове архиепископије у теолошким и црквеним споровима Јустинијанове епохе, имамо иначе врло мало грађе за историју архиепископије Justiniana Prima. Сачувани пак подаци тичу се искључиво односа појединих архиепископа и епископа према римским папама, но не бацају више светлости нити на личност истих великодостојника, нити на унутрашње прилике у архиепископији.

После Бенената сачувано нам је у документима име његовог наследника архиепископа Јована, који је био у живој кореспонденцији са папом Гргуром I Великим (590–604). Извесну тешкоћу чини што кореспонденција претпоставља егзистенцију двојице архиепископа с именом Јован. Име једног Јована спомиње се у два посланицама истог папе, од којих је једна упућена епископима који су дошли да нотификују папи избор Јована за архиепископа, и у њој папа обзнањује епископату архиепископије Justiniana Prima, да новоизабраном архиепископу шаље pallium и делегира му викаријалне пуномоћи, те с тим у вези, упућује епископе на покорност новом поглавици. Друга од ових посланица упућена је архиепископу Јовану и садржи честитку папе поводом избора и подељења pallium-а и викарске јурисдикције. Посланице су датиране месеца октобра, 13. индикције. Међутим, постоји и трећа посланица папе Гргура од месеца октобра 596, упућена такође Јовану архиепископу Јустинијане Прима.⁶² Zeiller износи своје мишљење да овде треба претпоставити графичку погрешку код датума, те да су према том Јован који се спомиње у посланицама од 594. и Јован, коме је упућена посланица од 592, идентичне личности. Међутим, Zeiller се не труди да ову своју претпоставку поткрепи излагањем палеографских момената и подробнијом анализом саме садржине ових трију докумената, те према томе, с исто толико разлога може постојати и супротна претпоставка, да могу бити у питању и две разне личности, јер околности не искључују могућност да два титулара једно за другим носе исто име Јован.

Слично приликама, које су некада у солунском викаријату пре споменутог одвојења источне и западне цркве владале, налазимо и у архиепископији Justiniana Prima случајеве инсубординације епископа према свом поглавици. Тако је папа Гргур исте године, које је обављен избор архиепископа Јустинијане Прима, упутио посланицу Феликсу, митрополиту Сердике, који није хтео респектовати ауторитет свога

⁶² Zeiller, op. cit. pag. 391 sqq.

архиепископа, и позвао га на одавање дужног респекта претпостављеном му црквеном поглавару.⁶³

Али папа Гргур знао је оштро да поступи и према самом архиепископу Јустинијане Приме. Цар Маврикије (582–601), наиме упутио је био архиепископа Јована да у својству апелационог форума преиспита и коначно реши ствар Адријана, епископа града Тиве у Тесалији, кога је био осудио претпостављени му митрополит Јован од Ларисе. Архиепископ је, по спроведеном поступку, потврдио осуду надлежног митрополита, те оптуженог епископа лишио свештеног чина. Папа је оштро прекорео архиепископа због његова поступања, које је било погрешно како из формалних тако и из материјалних разлога. Из формалних разлога био је поступак архиепископа несумњиво некоректан: с једне стране, представљао је прекорачење његове компетенције уопште пошто Тесалија није спадала под јурисдикциону област архиепископије Јустинијане Приме, а с друге стране, прекорачење унутарње садржине мандата, пошто је Гргур решење овако тешких случајева резервисао својој непосредној јудикатури, те је акт архиепископа био у својој основи противзаконит. Из материјалних разлога била је јудикатура погрешна, што деликт оптуженог није био тако тешке природе те према томе није била мотивисана тако тешка осуда. Због прекорачења делокруга осудио је архиепископа Јована на екскомуникацију од 30 дана. Када је пак цар Маврикије 601 год. имао намеру да истог архиепископа свргне с његове катедре, тада је папа Гргур преко свог апокрисијара у Цариграду, ђаконa Антонија, енергично протествовао против тако незаконите намере, пошто канони забрањују да се поставља наследник за живота епископа, ако се исти не би својевољно одрекао катедре. Маврикије је уважио разлоге протеста, те тако је архиепископ Јован и даље остао на својој катедри, као што се види из једног писма папе Гргура од 602. упућеног истом архиепископу у ствари неког епископа града *Doslea* у провинцији *Prævalis*.⁶⁴ Папа Гргур трудио се да појача свој ауторитет у ваниталским црквеним областима, које су потпадале под јурисдикцију Рима, и да учини тешњим зависност истих области од римске столице, те је у ту сврху употребљавао и искоришћавао сваки повод и прилику за ингеренцију у унутарње прилике дотичних црквених области. Ту је своју политику⁶⁵ папа Гргур нарочито енергично спроводио на територији Илирика, где су се укрштали грчки и латински утицај, тамо где је папа могао имати наслона на латинско становништво и привредно упориште у својим доменама у Превалитани.⁶⁶

⁶³ Zeiller, *op. cit.* pag. 392 sq.

⁶⁴ Zeiller, *op. cit.* pag. 393.

⁶⁵ О политици Гргура I ср. Hartman, *op. cit.* II, 1 pag. 160; Hutton, Gregory the Great y Cambridge Medieval History II (1913), pag. 240 sqq.; Schubert, *op. cit.* pag. 190 sqq.

⁶⁶ Hartmann, *Geschichte Italiens im Mittelalter I²*, pag. 385; Hutton, Gregory the Great y Cambridge Medieval History II (1913), pag. 242.

Из год. 602. имамо последњи податак из историје архиепископије Justiniana Prima, а после тога нестаје с хоризонта историје како ове архиепископије, тако и уопште од исте зависних цркава у њеним северним крајевима. Дугогодишња унутарња анархија у Византији, која је владала после смрти цара Маврикија за владе цара Фоке (601–610), према коме је народ у Илирику био јако нерасположен, и у првим годинама Ираклијеве владе, изазвала је општи поремећај у северној половини Балканског полуострва и разрушила црквену организацију у дијецези Дакији.

Међутим, изгледа да дијецеза Дакија, несумњиво под утицајем аварских и словенских инвазија, још пре слома византијске власти у северозападном делу Балканског полуострва, губи свој ранији политички положај, те опажамо како се политичко тежиште из Јустинијане Приме поново премешта у Солун, јер за време цара Маврикија налази се шеф цивилне власти praefectus praetorio per Illyricum у Солуну.⁶⁷

Средином XII stoleћа титула archiepiscopus Justinianae Primae поново је оживела у грчком облику ἀρχιεπίσκοπος ἁ Ἰουστινιανῆς у титулари аутокефалних охридских архиепископа. Тада се, наиме за владе архиепископа Јована Комнена (1143) формирала правна фикција о идентитету Охрида и Јустинијане Приме са сврхом да појача правну основу привилегија охридске цркве.⁶⁸

⁶⁷ H. Gelzer, Die Genesis der byzant. Themenverfassung, Leipzig 1899, pag. 38.

⁶⁸ H. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida, Leipzig 1902, pag. 9. Црквени историк Никифор Калист Ксантопул (писао је почетком XIV стол.) идентификује Охрид са Јустинијаном Примом и узима да је Јустинијана Прима на месту града Охрида основана: hist. eccl. XXII 19: γέρας δὲ ἐξαισιον καὶ Ἀχριδῶ τῆ πατρίδι νέμων ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς ἀρχιεπισκοπὴν ταύτην ἐτίμα καὶ αὐτοκέφαλον ἐκκλησίαν καθίστα πρώτην Ἰουστινιανῆν ὀνομάσας.

LA FONDATION DE L'ARCHEVÊCHÉ DE JUSTINIANA PRIMA A. D. 535.

Vers la fin du IVe siècle après J. C. l'Illyricum orientale était une province ecclésiastique indépendante, un diocèse analogue aux provinces ecclésiastiques orientales d'Egypte, d'Orient et d'Asie; le centre de cette province était Salonique. L'évêque de Salonique avait rang de métropolitain suprême. d'exarque, analogue au rang de l'évêque d'Antioche ou de Carthage. Le pouvoir de métropolitain suprême que possédait l'évêque de Salonique fut au début originaire, c'est à dire qu' il s'était développé de façon indépendante, grâce à des circonstances et des besoins strictement locaux, loin qu' il ait été délégué à l'évêque de Salonique par quelque facteur ecclésiastique étranger.

L' Illyricum orientale se développa indépendamment, au point de vue ecclésiastique, jusqu'au règne du pape Sirice (384–399) successeur du pape Damase Ier, qui commence suivant un plan et une méthode rigoureuse à mener une politique ecclésiastique de sens impérialiste et universel. La province de l'Illyricum orientale entre à cette époque dans la sphère d'influence de l'église romaine, pour des raisons de politique ecclésiastique (la lutte contre la tendance de l'évêque de Constantinople à s'étendre du côté des provinces occidentales de la Péninsule Balkanique). Le pape Sirice accorda à l'évêque de Salonique Anysé, outre le droit de juridiction régulière de métropolitain suprême (exarque), celui d'ordination de tous les évêques en Illyricum orientale. Par cet acte canonique, l'évêque de Salonique fut rendu, au point de vue de l'étendue et de la nature de sa juridiction, l'égal de l'archevêque d'Alexandrie. C'est ainsi qu'à dater de ce moment le pouvoir de juridiction de l'évêque de Salonique est de nature double, étant formé de deux éléments: un pouvoir originaire d'exarque, que l'évêque de Salonique exerce *jure proprio* (*jurisdictio propria*) et un pouvoir dérivé, que le même évêque exerce en vertu d'un acte de délégation papale (*jurisdictio mandata*) en qualité de vicaire de l'évêque de Rome. Cette relation de droit ecclésiastique entre l'évêque de Rome et celui de Salonique se prolongea sans changement jusqu'au pape Léon Ier le Grand (440–461) sous le règne duquel elle subit une modification essentielle. Ce pape, à la prière de l'évêque de Salonique Anastase, délégua à l'évêque de Salonique, par un acte spécial, tout l' ensemble des droits d'exarque, de sorte que par cet acte la *jurisdictio propria* de métropolitain suprême (exarque) d'Illyricum passa à l'évêque de Rome, et l'évêque de Salonique exerça depuis lors cette juridiction déléguée en qualité de vicaire du pape romain.

A l'époque de la séparation de l'Eglise d'Orient et de celle d'Occident causée par l'Hénotikon (484–519) les relations furent rompues entre le trône papal et l'évêque de

Salonique, celui-ci ayant été, pendant toute la durée du schisme, du côté de l'évêque de Constantinople. La rupture de ces relations eut pour conséquence immédiate la révocation du mandat de vicaire délégué, et pour conséquence lointaine l'exercice direct du pouvoir de métropolitain suprême (exarque) en Illyricum par le pape romain.

Sous le règne de l'empereur Justin I-er (518–527) les relations ecclésiastiques furent reprises entre Constantinople et Rome, mais la relation de droit ecclésiastique particulière qui avait existé entre Rome et Salonique ne fut pas rétablie. Cependant, sous le règne de l'empereur Justinien I-er (527–565) un événement remarquable survint dans l'histoire ecclésiastique de l'Illyricum: la fondation d'une province ecclésiastique indépendante dans la partie romaine (nord) de l'Illyricum, avec pour centre la ville de Justiniana Prima, qui devint le centre administratif et politique de la préfecture d'Illyricum, puis, fait en rapport étroit avec le précédent, la division de l'Illyricum en deux provinces ecclésiastiques, celle du nord, la latino-romaine, et celle du sud, la grecque. De sa propre autorité, et suivant là une disposition personnelle partielle, (Nov. 19 ed. C. Zachariae a Lingenthal t. I pag. 130–133) sans entente préalable avec les éléments compétents pour la solution de cette question, c'est à dire le concile oecuménique et le pape romain, à la juridiction duquel appartenait l'Illyricum, l'empereur Justinien I-er érigea, sans doute pour des motifs ecclésiastico-politiques, les provinces de Dacia mediteranea, Dacia ripensis, Moesia prima ou superior, Dardania et Praevalis (provinces qui formaient le diocèse de Dacia, la moitié nord de l'Illyrie) et la province de Macedonia secunda ou salutaris (une partie de la Macédoine, diocèse d'Illyrie du sud) en un archevêché, ou province ecclésiastique indépendante, l'archevêché de Justiniana Prima. La nouvelle précitée fixe d'une façon détaillée la situation de droit du nouvel archevêque et ses relations tant avec les autres provinces ecclésiastiques indépendantes qu'avec les métropolitains et évêques subordonnés. Cet acte ecclésiastico-politique de l'empereur Justinien I-er occasionna un conflit entre lui et le trône papal, conflit qui fut résolu par le compromis de 545, le droit de juridiction de métropolitain suprême du pape romain sur cette province ecclésiastique étant reconnu par un acte législatif de la même année (nov. 151 ed C. Zachariae a Lingenthal t. II pag. 267–268); la relation de droit ecclésiastique existant entre le nouvel archevêque et le pape était définie comme celle de vicarius à ordinarius; les autres dispositions de la nouvelle émanée le 14. avril 535 ne subissaient aucune modification.

L'épiscopat d'Illyricum joua un rôle important dans les conflits théologico-ecclésiastiques au temps de Justinien, et se trouva en opposition formelle avec la politique officielle de l'Eglise. A part cela, l'histoire de l'archevêché de Justiniana Prima n'offre aucun événement remarquable ni aucun progrès en général; c'est ainsi que, sous l'influence des changements de la politique extérieure (arrivée des Slaves dans la Péninsule Balkanique) et des circonstances intérieures (anarchie après la mort de l'empereur Maurice), cette création ecclésiastico-politique disparut peu à peu, si bien que nous trouvons en 602 le dernier témoignage de son existence.